

BOŻENA ANNA CZECH-JEZIERSKA

Prawo rzymskie w edukacji prawniczej
w pierwszych latach Polski Ludowej (1944–1949)¹

Roman Law in Legal Education in Poland in the Period of 1944–1949

WPROWADZENIE

W 2014 roku upływa 70 lat od roku, który uznano niemal powszechnie za datę otwierającą historię Polski Ludowej². Państwo to, mające niesuwerenny charakter, zależne od Związku Radzieckiego, funkcjonowało w latach 1944–1989; o jubileuszu 25-lecia odzyskania pełnej wolności przypominają nam zresztą, w różnej formie, media. To dodatkowy bodziec między innymi dla historyków prawa, aby badać ten zamknięty okres, nadal warty eksploracji pod różnymi względami. Na szczególne miejsce wśród przedmiotów historycznoprawnych zasługuje prawo rzymskie, zarówno z racji na jego rolę w rozwoju myśli prawniczej w zakresie dogmatyki i ewolucji historycznej, jak i europejskiej kultury prawnej³. Pytania o znaczenie tego przedmiotu w edukacji prawniczej, zadawane wielokrotnie w historii, nabierają tu intensywniejszego zabarwienia o podłożu ideologicznym, są to bowiem pytania o sens edukowania prawnika socjalistycznego w zakresie prawa rzymskiego, czy wręcz o rolę romanistyki w Polsce Ludowej. Niniejszy artykuł jest próbą wycinko-

¹ Niniejszy artykuł, zgodnie z założeniem autorki, otwiera cykl planowanych publikacji z zakresu dziejów romanistyki w Polsce Ludowej, obejmujący całość tego okresu.

² Szerzej zob. M. Kallas, A. Lityński, *Historia ustroju i prawa Polski Ludowej*, Warszawa 2000, s. 29 i nast.

³ Znaczenie prawa rzymskiego analizują: A. Dębiński, *Prawo rzymskie a kultura prawna Europy*, [w:] *Prawo polskie. Próba syntezy*, pod red. T. Guza, J. Głuchowskiego, M.R. Pałubskiej, Warszawa 2009, s. 39–54; W. Dajczak, T. Giaro, F. Longchamps de Bérier, *Prawo rzymskie. U podstaw prawa prywatnego*, Warszawa 2009; M. Kuryłowicz, *Prawo rzymskie. Historia – tradycja – współczesność*, Lublin 2013; J. Sondel, *Prawo rzymskie w świecie współczesnym*, [w:] *Haec mihi in animis vestris sunt templa: studia classica in memory of Professor Lesław Morawiecki*, pod. red. P. Berdowskiego, B. Błahaczka, Rzeszów 2007, s. 423–437; W. Wołodkiewicz, *Europa i prawo rzymskie. Szkice z historii europejskiej kultury prawnej*, Warszawa 2009.

wej odpowiedzi na jedno z tych pytań. Z racji na obszerną problematykę, przedmiotem niniejszego artykułu jest jedynie syntetyczne przedstawienie przemian w zakresie edukacji prawniczej, kształtującej się w początkach państwa, które zaczęło podlegać daleko idącym wpływom ideologicznym ze strony czynników radzieckich, a w szczególności miejsca i roli prawa rzymskiego w wykształceniu prawników, jak to określano, „nowego typu”. Ich szeregi miały zasilić „stare” kadry w wymiarze sprawiedliwości, wywodzące się jeszcze z czasów II RP, a zatem stanowiące „czynnik reakcyjny”, blokujący „demokratyzację”. Konieczne zatem było przeprowadzenie odpowiednich zmian, usuwających „pozostałości ideologii burżuazyjnej” i przygotowujących odpowiednio do pracy jurystów, którzy w praktyce zawodowej będą przed literą prawa stawiać „rewolucyjną świadomość socjalistyczną”. Przedmioty historyczne, a zwłaszcza prawo rzymskie, były tu oczywiście zbędnym balastem⁴.

Cezurę czasową artykułu stanowią daty 1944–1949. W 1944 roku Katolicki Uniwersytet Lubelski jako pierwsza wyższa uczelnia kształcąca prawników wznowił oficjalnie swoją działalność, zatem ta data wyznacza początek okresu będącego przedmiotem analiz autorki niniejszego artykułu. Datę końcową wytycza rok 1949, który stał się datą wydarzeń hamujących rozwój studiów prawniczych – to rok rozpoczynający stopniowe zamykanie Sekcji Prawnej na KUL. Rok 1949 przyniósł także rewolucyjne zmiany w uniwersyteckich programach studiów prawniczych. W wyniku tych zmian prawo rzymskie pojawiło się na studiach prawniczych generalnie dopiero w roku akademickim 1951/52. Z racji wąskich ram niniejszej publikacji, dalsze losy prawa rzymskiego w następnych reformach programów studiów prawniczych będą przedmiotem kolejnych badań autorki.

NAUCZANIE PRAWA RZYMSKIEGO

Uniwersyteckie wydziały prawa

W czasie okupacji hitlerowskiej, po zamknięciu polskich szkół wyższych, edukacja prawnicza, także w zakresie prawa rzymskiego, dynamicznie rozwijająca się w Polsce w okresie międzywojennym w sześciu polskich uniwersytetach⁵, musiała przekształcić się w tajne nauczanie, odbywające się na całym terenie okupowanych ziem polskich⁶. Po wojnie przystąpiono do organizowania i odbudowy systemu

⁴ Na temat prawa rzymskiego w Polsce Ludowej zob. M. Kuryłowicz, *op. cit.*, s. 136–139.

⁵ Miejsce prawa rzymskiego w edukacji prawniczej autorka niniejszego artykułu analizowała w monografii *Nauczanie prawa rzymskiego w Polsce w okresie międzywojennym (1918–1939)*, Lublin 2011.

⁶ Tematyka ta jest przedmiotem artykułu powstałego we współautorstwie – B. Czech-Jeziarska, A. Dębiński, *Prawo rzymskie w Polsce 1939–1945* w znajdującej się w druku pracy zbiorowej *Prawo polskie 1939–44/45*, pod red. T. Guza, J. Głuchowskiego, M. Pałubskiej. O polskim szkolnictwie wyższym oraz polityce okupantów wobec niego w okresie okupacji zob. np. B. Gralak,

szkolnictwa wyższego w nowych granicach terytorialnych, ważną rolę w tym systemie musiały odegrać uczelnie kształcące jurystów dla potrzeb dopiero kształtującego się państwa.

Prawnicy, kształcący się w początkach Polski Ludowej, zdobywali wiedzę jedynie na poziomie studiów uniwersyteckich. Jak już wspomniano, pierwszą szkołą wyższą, w której uruchomiono początkowo jeden wydział jurydyczny – Wydział Prawa i Nauk Społeczno-Ekonomicznych, a od 1945 roku także Wydział Prawa Kanonicznego, był Katolicki Uniwersytet Lubelski⁷. Tajne studia prawnicze zorganizowane przez profesorów KUL zostały uznane za prawidłowe studia uniwersyteckie. Pierwszymi profesorami nadzwyczajnymi prawa rzymskiego byli wykładowcy z czasów okupacji – ks. Henryk Insadowski⁸, prodziekan, a od roku 1945/46 – dziekan Wydziału Prawa Kanonicznego, a także kierownik Ka-

Szkolnictwo akademickie i nauka polska w okresie okupacji hitlerowskiej, Łódź 1984; *idem, Szkolnictwo wyższe i nauka polska pod okupacją niemiecką i radziecką 1939–1945*, Zgierz 2010; J. Krasuski, *Tajne szkolnictwo polskie w okresie okupacji hitlerowskiej 1939–1945*, Warszawa 1971; *idem, Szkolnictwo i oświata w Polsce w latach 1939–1945*, Kielce 1975; S. Mauersberg, *Nauka i szkolnictwo wyższe w latach 1939–1951*, [w:] *Historia nauki polskiej*, pod red. Z. Skubały-Tokarskiej, t. 5, cz. 1, Wrocław – Warszawa – Kraków 1992, s. 316–376.

⁷ Zob. *Skład osobowy, spis wykładów i instytucji Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego w roku akad. 1946/47 oraz sprawozdanie za lata poprzednie*, Lublin 1947, s. 27–29. Na temat tajnego nauczania prawa w strukturach KUL w Kielcach, Jędrzejowie i Nawarżycach szerzej zob. m.in. P. Kałwa, *Tajne nauczanie w latach 1943–1945 w Kielcach*, [w:] *Działalność Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego w czasie okupacji*, pod red. J. Ziółka, Lublin 1983; M. Jońca, *Katedra Prawa Rzymskiego*, [w:] *Księga jubileuszowa z okazji 90-lecia Wydziału Prawa, Prawa Kanonicznego i Administracji KUL*, pod red. A. Dębińskiego [et al.], Lublin 2008, s. 77–100; A. Sokół, *Szkolnictwo i oświata w powiecie jędrzejowskim w latach 1939–1945*, „Roczniki Dziejów Ruchu Ludowego” 1972, R. 14, s. 185–186. Por. też: A. Petrani, *Wydział Prawa Kanonicznego KUL i jego działalność dydaktyczna w ciągu ubiegłego pięćdziesięciolecia*, „Roczniki Teologiczno-Kanoniczne” 1968, R. 15, z. 5, s. 35–38; A. Wojtkowski, *Katolicki Uniwersytet Lubelski 1918–1944*, [w:] *Księga jubileuszowa 50-lecia Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego*, pod red. S. Kunowskiego, Lublin 1969; J. Ziółek, *Wstęp*, [w:] *Działalność Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego...*, s. 10–11.

⁸ Ks. Henryk Insadowski (1888–1946) – ceniony romanista i kanonista. Od 1922 roku zatrudniony na KUL, gdzie prowadził wykłady zlecone z prawa rzymskiego i prawa Kościoła wschodniego. W 1935 roku otrzymał tytuł profesora nadzwyczajnego. W latach 1935–1937 pełnił także funkcję prodziekana, a w latach 1937–1939 dziekana Wydziału Prawa Kanonicznego. Szerzej na temat sylwetki i dorobku naukowego zob. Archiwum KUL, A 22, *Acta personalne ks. prof. dra Henryka Insadowskiego*; A. Dębiński, *Prawo rzymskie*, [w:] *Prawo – Kultura – Uniwersytet. 80 lat ośrodka prawniczego KUL*, pod red. A. Dębińskiego, Lublin 1999, s. 229–234; *idem, Henryk Insadowski (1888–1946)*, [w:] *Profesorowie prawa Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego*, pod red. A. Dębińskiego, W. Staszewskiego, M. Wójcik, Lublin 2008, s. 107–114; P. Hemperek, *Insadowski Henryk*, [w:] *Polscy kanoniści (wiek XIX–XX)*, cz. 1, Warszawa 1981, s. 180–182; P. Kałwa, *Ks. dr Henryk Insadowski*, „Ateneum Kapłańskie” 1947, nr 47, s. 9495; *idem, Ks. dr Henryk Insadowski*, „Roczniki Nauk Społecznych” 1949, R. 1, s. 26–27; G. Karolewicz, *Nauczyciele akademicy Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego w okresie międzywojennym*, t. 2: *Biogramy*, Lublin 1996, s. 88–89; P. Pałka, *Insadowski Henryk*, [w:] *Encyklopedia katolicka*, pod red. S. Wielgusa [et al.], t. 7, Lublin 1997, kol. 265–266.

tedry Prawa Rzymskiego na tym Wydziale, oraz ks. Piotr Kałwa⁹. Na Wydziale Prawa i Nauk Społeczno-Ekonomicznych w roku akademickim 1945/46 zatrudniono również lwowskiego profesora¹⁰ prawa rzymskiego Wacława Osuchowskiego¹¹, powierzając mu kierownictwo Katedry Prawa Rzymskiego, objął on także wykłady z historii prawa na zachodzie Europy i prawa sądowego polskiego, zaś jako jego asystenta – Remigiusza Zaorskiego¹². Osuchowski wykładał także prawo rzymskie na Wydziale Prawa Kanonicznego, zastępując prof. Insadowskiego¹³. Po śmierci prof. Insadowskiego 14 marca 1946 roku, Rada Wydziału Prawa

⁹ Bp Piotr Kałwa (1893–1974) stopień doktora praw zdobył na Uniwersytecie Jana Kazimierza we Lwowie w 1926 roku, tam również (w 1936 roku) uzyskał habilitację. W 1934 roku otrzymał stopień docenta prawa kościelnego, a w 1935 roku został profesorem nadzwyczajnym na Wydziale Prawa Kanonicznego KUL. Po wojnie pełnił funkcję kierownika katedr – Kościelnego Prawa Polskiego na Wydziale Prawa Kanonicznego oraz Prawa Kościelnego na Wydziale Prawa i Nauk Społeczno-Ekonomicznych KUL. W 1945 roku otrzymał tytuł profesora zwyczajnego prawa kościelnego. W 1949 roku papież Pius XII mianował ks. prof. Kałwę biskupem diecezji lubelskiej. Na temat jego biografii zob. szerzej: J. Grzywacz, *Biskup Profesor Doktor Piotr Kałwa*, „Roczniki Teologiczno-Kanoniczne” 1976, R. 23, z. 5, s. 7–9; M. Stasiak, *Piotr Kałwa*, [w:] *Profesorowie prawa KUL...*, s. 217–226.

¹⁰ Na temat naukowców lwowskich w Lublinie zob. M. Pyter, *Współpraca ośrodka lwowskiego i lubelskiego w zakresie nauczania prawa rzymskiego*, [w:] *Nauki prawne pomiędzy tradycją a współczesnością. Prace dedykowane Profesorowi Longchamps de Brier w 70. rocznicę śmierci*, pod red. A. Dębińskiego, M. Pyter, B. Czech-Jeziarskiej, Lublin 2011, s. 139–165.

¹¹ Wacław Osuchowski (1906–1988) – od 1937 roku profesor nadzwyczajny i kierownik Zakładu Prawa Rzymskiego UJK. W czasie wojny uczestniczył w tajnym nauczaniu uniwersyteckim we Lwowie. Zob. Archiwum Akt Nowych, MWRiOP, 4792; *Akta osobowe Wacława Osuchowskiego*; Archiwum KUL, A 32: *Akta personalne prof. dr. Wacława Osuchowskiego*; Państwowe Archiwum Obwodu Lwowskiego (Державний Архів Лвівської Області, dalej: DALO), 1 f. 26, op. 5, spr. 1425: *Akta personalne Wacława Osuchowskiego*. Na temat jego biografii i działalności naukowej zob. H. Kupiszewski, *Wacław Osuchowski 1906–1988*, „Prawo Kanoniczne” 1990, R. 33, z. 3–4, s. 201–204; J. Misztal-Konecka, *Wacław Osuchowski (1906–1988)*, [w:] *Profesorowie prawa KUL...*, s. 327–334; E. Szymoszek, *Wacław Osuchowski*, [w:] *Uczni wrocławscy (1974–1994)*, t. 2, Wrocław 1994, s. 100–102; R. Wiaderna-Kuśnierz, *Droga Wacława Osuchowskiego do profesury – w 100-lecie urodzin (1906–1988)*, „Studia Iuridica Lublinensia” 2006, nr 8, s. 167–176. W czerwcu 1945 roku została powołana komisja przy Wydziale Prawa i Nauk Społeczno-Ekonomicznych KUL, mająca na celu przeprowadzenie przewodu uzwyczajnienia Wacława Osuchowskiego, w składzie: dziekan prof. Zdzisław Papierkowski, prof. Ignacy Czuma, ks. prof. Henryk Insadowski. Ten ostatni przedstawił w październiku referat prezentujący dorobek naukowy Osuchowskiego, po wysłuchaniu którego komisja postanowiła wystąpić do Rady Wydziału z wnioskiem o mianowanie Osuchowskiego profesorem zwyczajnym prawa rzymskiego na WPiNSE.

¹² Remigiusz Zaorski (1912–1987) – późniejszy profesor UW, specjalista w zakresie międzynarodowego prawa publicznego i prawa morskiego. Por. M. Kuryłowicz, *Prawo rzymskie w uniwersytetach w Lublinie w latach 1918–1977*, [w:] *Profesorowi Janowi Kodrębskiemu in memoriam*, Łódź 2000, s. 201–202.

¹³ Zob. *Skład osobowy...*, s. 35; A. Dębiński, *Prawo rzymskie w Katolickim Uniwersytecie Lubelskim (1818–1983)*, [w:] *Historia et ius. Księga pamiątkowa ku czci ks. prof. H. Karbownika*, pod red. A. Dębińskiego, G. Górskiego, Lublin 1998, s. 130–131.

Kanonicznego¹⁴ zaproponowała Osuchowskiemu objęcie Katedry Prawa Rzymskiego również na tym Wydziale, jednak w związku z jego obowiązkami o tym samym charakterze na Uniwersytecie Jagiellońskim i Uniwersytecie Wrocławskim, ostatecznie zdecydowano się na powierzenie wykładów ks. prof. Kałwie. Ten prowadził wykłady z prawa rzymskiego do roku akademickiego 1946/47, zaś od października 1946 roku przejął je Leszek Winowski¹⁵. Winowski w 1946 roku przeprowadził na KUL przewód habilitacyjny, po czym został zatrudniony najpierw jako docent, a później zastępca profesora. Od 1947 roku na Wydziale Prawa i Nauk Społeczno-Ekonomicznych w Katedrze Prawa Rzymskiego otrzymał zatrudnienie jako młodszy asystent ks. Stanisław Płodzień¹⁶, który w następnym roku zdobył stopień doktora praw na UJ na podstawie rozprawy *Lex Rhodia de iactu*, przygotowanej pod kierunkiem prof. Osuchowskiego¹⁷. Wskutek tego został mianowany starszym asystentem, a oprócz wykładu, konwersatorium i ćwiczeń z prawa rzymskiego na KUL, w latach 1948–1950 pracował także w Instytucie Prawa Antycznego na Uniwersytecie Warszawskim.

Działalność Sekcji Prawnej Wydziału Prawa i Nauk Społeczno-Ekonomicznych KUL od 1949 roku uległa stopniowej likwidacji: na skutek decyzji ministra

¹⁴ „[...] wobec jego oświadczenia, że o ile nie otrzyma tej katedry z zachowaniem stanowisk w Uniwersytecie Jagiellońskim i Uniwersytecie Wrocławskim, to zaprzestanie współpracy z KUL, rada wydziału postanowiła powierzyć wykłady prawa rzymskiego ks. Prof. Piotrowi Kałwie [...]”. Archiwum KUL, A 32: *Akta personalne prof. dr. Wacława Osuchowskiego*.

¹⁵ Leszek Winowski (1910–1979) – kanonista i historyk prawa, w okresie międzywojennym profesor Uniwersytetu Jana Kazimierza we Lwowie, po wojnie – profesor Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego i kierownik Katedry Prawa Rzymskiego (1947–1954), prodziekan Wydziału Prawa Kanonicznego (1950–1951; 1953–1956), a także profesor Uniwersytetu Wrocławskiego, kierownik Katedry Prawa Kanonicznego (od 1946), Katedry Powszechnej Państwa i Prawa (1959–1969), prodziekan Wydziału Prawa (1957–1958). Zob. Archiwum KUL, A 314, *Akta osobowe Leszka Winowskiego*; J. Dudziak, *Profesor Leszek Winowski*, „Roczniki Teologiczno-Kanoniczne” 1951, R. 28, z. 5, s. 5 i nast.; A. Dębiński, *Біографічний Листок*, [w:] *Encyclopedia. Львівський Національний Університет імені Івана Франка*, t. 1: A–K, pod red. I.O. Вакарчука [et al.], Львів 2011, s. 289–290; M. Pyter, *Działalność uniwersytecka prof. Leszka Winowskiego (lata lwowskie i lubelskie)*, „Śląski Kwartalnik Historyczny – Sobótka” 2008, R. 63, nr 3, s. 395–402; eadem, *The University Work of Prof. Leszek Winowski (in Lviv and Lublin)*, „Review of Comparative Law” 2009–2010, Vol. 14–15, s. 145–155; S. Józwiak, *Leszek Winowski (1910–1979)*, [w:] *Profesorowie prawa KUL...*, s. 499–507.

¹⁶ Stanisław Płodzień (1913–1962) – profesor prawa rzymskiego i kanonicznego KUL, dziekan Wydziału Prawa Kanonicznego w latach 1961–1962, prorektor KUL w latach 1954–1956. Archiwum KUL, A 343, *Akta osobowe ks. Stanisława Płodzienia*; K. Burczak, *Stanisław Płodzień (1913–1962)*, [w:] *Profesorowie prawa KUL...*, s. 381–386; P. Hemperek *Płodzień Stanisław*, [w:] *Polscy kanoniści*, cz. 2, s. 116–117; H. Kupiszewski, *In memoriam Stanisław Płodzień (1913–1962)*, „The Journal of Juristic Papirology” 1962, Vol. 14; A. Petrani, *Ks. Stanisław Płodzień*, „Roczniki Teologiczno-Kanoniczne” 1963, R. 10, s. 9–11.

¹⁷ S. Płodzień, *Lex Rhodia de iactu. Studium historycznoprawne z zakresu rzymskiego prawa morskiego*, Lublin 1961; idem, *Lex Rhodia de iactu. Studium historycznoprawne z zakresu rzymskiego prawa handlowo-morskiego*, wyd. 2, Lublin 2010.

oświaty z 23 czerwca 1949 roku nie uruchomiono I roku studiów prawniczych w 1949 roku¹⁸. Ministerstwo argumentowało ją niewystarczającym poziomem nauczania i, pomimo racjonalnego i merytorycznego dowodzenia przez władze KUL, że zarzut ten jest bezpodstawny oraz złożonego przez nie formalnego odwołania, została ona utrzymana w mocy¹⁹. Decyzja ta, z perspektywy czasu oceniana jako polityczna i zgodna z założeniami ideologicznymi partii komunistycznej dotyczącymi całkowitego podporządkowania sobie szkolnictwa wyższego, stanowiła jeden z etapów likwidacji sektora niepaństwowego w tymże szkolnictwie²⁰, a także likwidacji szkolnictwa kościelnego²¹.

Realizując tendencje do upaństwowienia szkolnictwa wyższego, w Lublinie w omawianym okresie powołano do życia jeszcze jedną uczelnię wyższą – Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej, utworzony dekretem Polskiego Komitetu Wyzwolenia Narodowego z dnia 23 października 1944 roku²². Art. 3 tego dekretu nie przewidywał jednak w strukturach uczelni wydziału jurystycznego. Powstał on dopiero na podstawie Rozporządzenia Ministra Oświaty z dnia 12 września 1949 roku²³, którego moc obowiązująca miała datę wsteczną – 1 września, i które wśród 14 katedr prawniczych jako szóstą wymieniało Katedrę Prawa Rzymskiego²⁴. Katedra, z początku jednak nieobsadzona. W roku 1951 roku Adam Wiliński²⁵ objął katedrę i od podstaw zorganizował²⁶.

¹⁸ A. Dębiński, *Prawo w strukturach Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego*, [w:] *Prawo – Kultura – Uniwersytet...*, s. 37. Szerzej na temat stopniowej likwidacji sekcji prawnej zob. A. Mezglewski, *Okoliczności likwidacji przez władze komunistyczne Sekcji Prawa w 1952 r.*, [w:] *ibidem*, s. 57–69. Sekcja została reaktywowana dopiero w 1981 roku.

¹⁹ *Ibidem*, s. 65. Autor analizuje prawidłowość wydania decyzji, dowodząc pewnych wad w procedurze zastosowanej przez Ministerstwo, a także możliwości uratowania Sekcji Prawnej. Zob. *ibidem*, s. 60–66.

²⁰ W roku 1949 w planie Departamentu Nauki i Szkół Wyższych Ministerstwa Oświaty zakładano upaństwowienie wszystkich szkół wyższych w ciągu trzech lat i cel ten zrealizowano – jedyną niepaństwową szkołą wyższą pozostał w tym okresie KUL. Na temat polityki Ministerstwa w tym okresie w stosunku do nauki i szkolnictwa wyższego w latach 1944–1949 zob. P. Hübner, *Polityka naukowa w Polsce w latach 1944–1953. Geneza systemu*, t. 1, Wrocław 1992, s. 6–471; co do wzmiankowanego planu w roku 1949 zob. *ibidem*, s. 470–471.

²¹ Zob. A. Mezglewski, *op. cit.*, s. 68–69.

²² Dekret Polskiego Komitetu Wyzwolenia Narodowego z dnia 23 października 1944 roku o utworzeniu Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie (Dz.U. 1944, Nr 9, poz. 42.)

²³ Rozporządzenie Ministra Oświaty z dnia 12 września 1949 roku w sprawie utworzenia Wydziału Prawa na Uniwersytecie Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie oraz katedr na tym wydziale (Dz.U. 1947, Nr 53, poz. 411.)

²⁴ Rozporządzenia Ministra Oświaty z dnia 12 września 1949 roku § 1.

²⁵ Adam Wiliński (1909–1977) – od 1946 roku pracował w Katedrze Prawa Rzymskiego UJ pod kierownictwem prof. Osuchowskiego, po doktoracie w 1949 roku, w 1951 roku przyjął propozycję z Lublina i w tym roku objął kierownictwo Katedry Prawa Rzymskiego UMCS; prodziekan (1955–1957), następnie dziekan Wydziału Prawa UMCS (1957–1962). Zob. szerzej na temat sylwetki naukowej i dorobku romanisty: M. Kuryłowicz, M. Żołnierczuk, *Adam Wiliński 1909–1977*, „Z czasopismo Prawno-Historyczne” 1978, R. 30, z. 1, s. 249–252; M. Kuryłowicz, *Adam Wiliński 1909–1977*, „Annales UMCS. Sectio G” 1988, s. 25–28; *idem*, *Prof. dr Adam Wiliński (w 100-lecie urodzin i 60-lecie doktoratu)*, „Studia Iuridica Lublinensia” 2009, t. XII, s. 11–26.

²⁶ M. Kuryłowicz, *Prof. dr Adam Wiliński...*, s. 12.

Wśród uczelni przedwojennych, które po zakończeniu działań wojennych stały się o szybką reaktywację, posiadających wydziały prawne, należy wymienić przede wszystkim bogaty w tradycje w zakresie edukacji prawniczej Uniwersytet Jagielloński. Inauguracja nowego, krótszego roku akademickiego 1944/45 nastąpiła tam w marcu 1945 roku. Wśród wykładowców znalazł się przybyły z Poznania profesor prawa rzymskiego Zygmunt Lisowski²⁷, który uczestniczył w tajnym nauczaniu podczas okupacji, następnie już oficjalnie wykładał na UJ prawo rzymskie do maja 1945 roku, kiedy wrócił do Poznania, aby objąć tam obowiązki dziekana i wykładowcy²⁸. W krakowskiej uczelni jeszcze przed wojną funkcjonowały dwie katedry prawa rzymskiego²⁹. W roku akademickim 1945/46 powrócono do tej struktury: I Katedra Prawa Rzymskiego – prof. Waław Osuchowski, Katedra II nie miała obsady, w oczekiwaniu na prof. Rafała Taubenschlaga³⁰, który przebywał w Stanach Zjednoczonych, gdzie udało mu się przetrwać wojnę, a w chwili

²⁷ Zygmunt Lisowski (1880–1955) – romanista i cywilista Uniwersytetu Poznańskiego, gdzie w 1919 roku został powołany na nadzwyczajnego profesora prawa rzymskiego, a następnie uzyskał tytuł profesora zwyczajnego w 1921 roku. W latach 1921/1922, 1931–1933 i 1945–1947 był dziekanem Wydziału Prawno-Ekonomicznego, w roku 1923/1924 – rektorem. Szerzej zob. A. Gulczyński, *Zygmunt Lisowski 23 X 1923–31 VIII 1924*, [w:] *Poczet Rektorów Almae Matris Posnaniensis*, pod red. T. Schramma, Poznań 2004, s. 27–35; K. Kaczmarczyk, *Zygmunt Lisowski (1880–1955)*, „Przegląd Zachodni” 1955, R. 11, z. 5–6, s. 313–317; K. Kolańczyk, *Zygmunt Lisowski*, „Czasopismo Prawno-Historyczne” 1955, R. 7, z. 2, s. 383–384; *idem*, *Zygmunt Lisowski*, [w:] *Polski Słownik Biograficzny*, t. 17, Wrocław – Warszawa – Kraków 1972, s. 476–477.

²⁸ A. Gulczyński, *op. cit.*, s. 32.

²⁹ Zob. B. Czech-Jeziarska, *op. cit.*, s. 98–99, 225–227.

³⁰ Rafał Taubenschlag (1881–1958) – uznany w Polsce i za granicą romanista i papirolog. Od 1919 roku profesor nadzwyczajny, a od 1921 roku – profesor zwyczajny UJ, kierownik Drugiej Katedry Prawa Rzymskiego UJ. W latach 1929/30 i 1935/36 – dziekan Wydziału Prawa i Administracji UJ. Podczas pobytu w USA w 1946 roku założył w Nowym Jorku czasopismo naukowe „The Journal of Juristic Papyrology”, które jest wydawane do dziś w Warszawie. Zob. m.in.: S. Grzybowski, *Warsztaty cywilistyczne i romanistyczne do II wojny światowej. Szkoły i kierunki*, [w:] *Studia z dziejów Wydziału Prawa Uniwersytetu Jagiellońskiego*, pod red. M. Patkaniowskiego, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego” 1964, seria „C”, Prace Prawn. 18, s. 246–259; W. Kozubski, *Od prawa rzymskiego do prawa antycznego. 45 lat działalności naukowej Rafała Taubenschlaga*, „Państwo i Prawo” 1950, R. 5, z. 3, s. 50–54; H. Kupiszewski, *Rafał Taubenschlag 1881–1958*, „Nowe Prawo” 1958, R. 14, z. 7–8, s. 134; *idem*, *Wspomnienie o Rafale Taubenschlagu*, „Życie Szkoły Wyższej” 1958, R. 6, nr 10, s. 129–133; *idem*, *Rafał Taubenschlag – historia prawa (1881–1958)*, „Czasopismo Prawno-Historyczne” 1986, R. 38, z. 1, s. 111–155; *idem*, *Rafał Taubenschlag 1881–1958*, [w:] *W kręgu wielkich humanistów. Kultura antyczna w Uniwersytecie Warszawskim po I wojnie światowej*, pod red. I. Biezuńskiej-Małowist, Warszawa 1991, s. 21–37; W. Osuchowski, *Wspomnienie pośmiertne Rafała Taubenschlaga*, „Czasopismo Prawno-Historyczne” 1958, R. 10, z. 2, s. 495–498; *idem*, *Prawo rzymskie na tle prawa antycznego. Rafał Taubenschlag (1881–1958)*, [w:] *Studia z dziejów...*, s. 297–308; J. Sondel, *Rafał Taubenschlag (1881–1958)*, [w:] *Złota Księga Wydziału Prawa i Administracji Uniwersytetu Jagiellońskiego*, pod red. J. Stelmacha, W. Uruszczaka, Kraków 2000, s. 297–304; *Rafał Taubenschlag*, [w:] *Poczet prawników polskich*, pod red. K. Pola, Warszawa 2000, s. 1079–1097; *Rafał Taubenschlag*, [w:]

reaktywacji UJ pracował w Columbia University na stanowisku „visiting research professor of ancient civilisation”³¹. Miał tam kontrakt podpisany do 1 października 1947 roku w celu ukończenia drugiego tomu syntezy prawa grecko-rzymskiego obowiązującego w Egipcie. Tom pierwszy dzieła *The Law of Greco-Roman Egypt in the Light of the Papyri 332 B.C. – 640 A.D.* został opublikowany w 1944 roku w Nowym Jorku i przyniósł Taubenschlagowi uznanie w świecie naukowym³². W tym również celu uzyskał urlop na Wydziale Prawa UJ. Przebywając poza granicami kraju, usiłował pozyskać fundusze na stworzenie Instytutu Papirologicznego w Krakowie i kompletowanie zbiorów spalonej przez hitlerowców krakowskiej biblioteki romanistycznej. Te zamysły niestety się nie powiodły, UJ również nie dysponował środkami finansowymi mogącymi pomóc w realizacji koncepcji prof. Taubenschlaga. W Warszawie natomiast utworzono Instytut Papirologii i specjalnie dla Taubenschlaga powołano Katedrę Praw Antycznych, którą zdecydował się objąć i sam przenieść się ostatecznie do Warszawy³³. II Katedra Prawa Rzymskiego na Wydziale Prawa UJ pozostała nieobsadzona do 17 czerwca 1948 roku, kiedy została zlikwidowana rozporządzeniem Ministra Oświaty³⁴. W. Osuchowski, kierujący I Katedrą, wykładał, jak wspomniano początkowo, także w Lublinie oraz we Wrocławiu³⁵, od 1949 roku związał się jednak z krakowską uczelnią już na stałe, do czasu swojego przejścia na emeryturę. Zaangażował się tam w dydaktykę, z pasją prowadząc wykłady i przygotowując, wydawany w latach 1947–1949, podręcznik dla studentów do nauki prawa rzymskiego³⁶.

Reaktywowaną po wojnie uczelnią wyższą kształcąca prawników w okresie międzywojennym był także Uniwersytet Poznański. W 1939 roku pracownicy naukowi masowo wyjeżdżali z Poznania, chcąc uniknąć przymusowych wysiedleń

Profesorowie Wydziału Prawa i Administracji Uniwersytetu Warszawskiego 1808–2008, pod red. G. Bałtruszajtyś, Warszawa 2008, s. 210–213; W. Wołodkiewicz, *Romaniści włoscy – doktorzy honoris causa uniwersytetów polskich*, „Przegląd Historyczny” 1995, R. 86, z. 2, s. 409–422.

³¹ H. Kupiszewski, *Rafał Taubenschlag – historyk prawa...*, s. 116–118; J. Sondel, *Prawo rzymskie na Uniwersytecie Jagiellońskim od reformy Kollątaja do 1945 roku*, [w:] *Studia z historii ustroju i prawa. Księga dedykowana Profesorowi Jerzemu Walachowiczowi*, pod red. H. Olszewskiego, Poznań 2002, s. 380.

³² Szerzej na ten temat zob. W. Osuchowski, *Prawo rzymskie na tle prawa antycznego...*, s. 305–307.

³³ *Rafał Taubenschlag*, [w:] *Poczet prawników polskich*, s. 1092; H. Kupiszewski, *Rafał Taubenschlag – historyk prawa...*, s. 118–119.

³⁴ Rozporządzenie Ministra Oświaty o przemianowaniu na Wydziale Humanistycznym UJ Katedry Sanskrytu i Filologii Indyjskiej na Katedrę Językoznawstwa Ogólnego, utworzeniu na tym samym Wydziale Katedry Historii Ruchów Społecznych, o likwidacji na Wydziale Prawa UJ II Katedry Prawa Rzymskiego (Dz.Ur. Ministerstwa Oświaty 1948, Nr 32, poz. 218.)

³⁵ Zob. niżej.

³⁶ *System rzymskiego prawa prywatnego*. Podręcznik Osuchowskiego wydało w 1962 roku Państwowe Wydawnictwo Naukowe: W. Osuchowski, *Zarys rzymskiego prawa prywatnego*, Warszawa 1962.

i aresztowań. W wyniku tych emigracji część przeniosła się do Warszawy, a profesor prawa rzymskiego, Zygmunt Lisowski, jak wspomniano, przyjechał do rodzinnego Krakowa, do Poznania zaś powrócił w 1945 roku. Pierwszy rok akademicki trwał od kwietnia do września 1945 roku, kolejny zainaugurowano w normalnym trybie³⁷. Ponownie objął kierownictwo Katedry Prawa Rzymskiego, wykładając również prawo cywilne aż do przejścia na emeryturę w 1951 roku³⁸.

Ostatnią uczelnią o statusie uniwersytetu, kształcąca prawników przed wybuchem wojny³⁹, która z trudem dźwigała się po miazdzącym dla stolicy roku 1944, był Uniwersytet Warszawski. W listopadzie 1945 roku uruchomiono tam Wydział Prawa⁴⁰. Pierwszym wykładowcą prawa rzymskiego i jednocześnie kierownikiem Katedry Prawa Rzymskiego był przedwojenny profesor tego przedmiotu, związany z Krakowem i Warszawą, Włodzimierz Kozubski⁴¹. W tym samym mniej wię-

³⁷ Zob. szerzej: K. Kolańczyk, *Wydział Prawa Uniwersytetu Poznańskiego w latach 1919–1959*, „Ruch Prawniczy i Ekonomiczny” 1959, R. 21, z. 2, s. 1–32; H. Olszewski, *Wydział Prawa w latach 1919–1990*, „Ruch Prawniczy i Ekonomiczny” 1999, R. 61, z. 2, s. 1–16; *Zarys dziejów Wydziału Prawa Uniwersytetu w Poznaniu 1919–2004*, pod red. K. Krasowskiego, Poznań 2004.

³⁸ Zastąpił go wówczas Kazimierz Kolańczyk (1915–1982), przedwojenny asystent przy Katedrze Prawa Rzymskiego i przy Katedrze Prawa Kościelnego UP. W 1945 roku uzyskał tytuł doktora praw za pracę napisaną pod kierunkiem prof. Zygmunta Wojciechowskiego, która ukazała się w okresie okupacji – *Najdawniejsze polskie prawo spadkowe*, tytuł doktora habilitowanego uzyskał w 1950 roku. Ten uznany romanista i autor świetnego, wielokrotnie wznawianego podręcznika do tego przedmiotu (K. Kolańczyk, *Prawo rzymskie*, Warszawa 1973), pracował na wydziale prawnym UP aż do śmierci, chociaż zajęcia prowadził także w Toruniu i w innych miastach. Zob. W. Dajczak, *Kolańczyk Kazimierz*, [w:] *Toruński słownik biograficzny*, pod red. K. Mikulskiego, t. 3, Toruń 2002, s. 115–116; B. Lesiński, *Kazimierz Kolańczyk (1915–1982)*, „Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny” 1983, z. 4, s. 369–373; W. Rozwadowski, *Kazimierz Kolańczyk (1915–1982)*, „Państwo i Prawo” 1983, R. 38, s. 95–97; *idem*, *Kazimierz Kolańczyk (1915–1982)*, „Czasopismo Prawno-Historyczne” 1983, R. 35, z. 2, s. 241–242; W. Wołodkiewicz, *Prawo rzymskie. Słownik encyklopedyczny*, Warszawa 2000, s. 163.

³⁹ Bogate w tradycje w zakresie edukacji prawniczej Uniwersytet Jana Kazimierza we Lwowie i Uniwersytet Stefana Batorego w Wilnie pozostały w wyniku polityki obu okupantów Polski poza jej granicami, a polscy naukowcy rozproszyli się po polskich i zagranicznych uczelniach. We Lwowie tajne nauczanie, w którym uczestniczył W. Osuchowski, trwało do 1944 roku. Na temat losów polskich uczelni w czasie wojny i po jej zakończeniu zob. B. Gralak, *Szkolnictwo akademickie i nauka polska w okresie okupacji...*; *idem*, *Szkolnictwo wyższe i nauka polska pod okupacją niemiecką i radziecką...*; J. Krasuski, *Tajne szkolnictwo polskie w okresie okupacji...*; *idem*, *Szkolnictwo i oświata w Polsce...*; S. Mauersberg, *op. cit.*, s. 316–376. O dziejach uczelni wileńskiej i lwowskiej zob. A. Paczoska, *Dzieci Jałty. Exodus ludności polskiej z Wileńszczyzny w latach 1944–1947*, Toruń 2003, s. 27–28; A. Redzik, *Wydział Prawa Uniwersytetu Lwowskiego w latach 1939–1946*, Lublin 2006.

⁴⁰ W. Chrzanowski, 1945–1948, „*Studia Iuridica*” 1989, R. 17, s. 165–169.

⁴¹ Włodzimierz Kozubski (1880–1951) habilitację wraz z *venia legendi* z zakresu prawa rzymskiego uzyskał na UJ w 1923 roku. W 1934 roku habilitację przeniósł na UW, gdzie od 1935 roku pełnił funkcję zastępcy profesora, zaś od 1936 roku – profesora nadzwyczajnego. Na tajnych kompletach prawniczych wykładał również prawo cywilne na czwartym roku. W czasie okupacji był także radcą prawnym Polskiego Banku Komunalnego. Po wyzwoleniu Krakowa podjął wykłady na

cej czasie przybył z Lwowa tamtejszy romanista doktor Edward Gintowt-Dziewiałtowski⁴², powierzono mu również wykłady z prawa rzymskiego, a także Katedrę Prawa Rzymskiego⁴³. W. Kozubski pomagał mu w prowadzeniu wykładów, sam zaś objął w latach 1946/47–1949/50 Katedrę Prawa Cywilnego i funkcję kierownika Zakładu Postępowania Cywilnego oraz kierownika Seminarium Prawa Cywilnego⁴⁴. W Krakowie w 1945 roku opublikował trzecie wydanie podręcznika, napisanego przed wojną z Taubenschlagiem, *Historia i instytucje rzymskiego prawa prywatnego*, a jego kolejne, czwarte już, tym razem warszawskie wydanie, przygotowano w 1947 roku⁴⁵. W tym właśnie roku słynny papirolog i współautor tego podręcznika powrócił do kraju i już na stałe osiadł w Warszawie, rozwijając tu swoją działalność dydaktyczną⁴⁶ i naukową w zakresie prawa rzymskiego i antycznego.

Przesunięcie granic terytorialnych państwa polskiego i napływ naukowców z ziem II RP w konsekwencji spowodowało również konieczność rozbudowy polskiego szkolnictwa wyższego. Wspomniano już o powołaniu do życia w Lublinie

UJ, a później związał się z UW. Na temat jego sylwetki naukowej zob. m.in. S. Konarski, *Włodzimierz Kozubski*, [w:] *Polski Słownik Biograficzny*, t. 15, Warszawa 1970, s. 47–48; R. Taubenschlag, *Włodzimierz Kozubski (1880–1951)*, „Rocznik Towarzystwa Naukowego Warszawskiego” 1951, R. 44, s. 149; *Włodzimierz Kozubski*, [w:] *Profesorowie Wydziału Prawa i Administracji Uniwersytetu Warszawskiego 1808–2008*, pod red. G. Bałtruszajtys, Warszawa 2008, s. 170–172; M. Zabłocka, *Z dziejów prawa rzymskiego na Uniwersytecie Warszawskim (Sylwetka Włodzimierza Kozubskiego)*, [w:] *Profesorowi Janowi Kodreńskiemu in memoriam*, pod red. A. Pikulskiej-Robaszkiewicz, Łódź 2000, s. 449 i nast.

⁴² Edward Gintowt-Dziewiałtowski (1899–1965) – od 1936 roku asystent przy Zakładzie Prawa Rzymskiego Uniwersytetu Jana Kazimierza we Lwowie; od roku 1940 pracował w Katedrze Historii Państwa i Prawa, habilitował się w 1948 roku, po czym mianowano go profesorem nadzwyczajnym. Zob. DALO, f. 26, op. 5, spr. 569, *Teczka osobowa Edwarda Gintowta-Dziewiałtowskiego*; E. Kowalska, *Spotkanie naukowe w Instytucie Historii Prawa Uniwersytetu Warszawskiego w związku z dwudziestą rocznicą śmierci profesora Edwarda Gintowta*, „Czasopismo Prawno-Historyczne” 1986, nr 2, s. 223–225; B. Leśnodorski, *Edward Gintowt*, „Państwo i Prawo” 1965, nr 12, s. 909–911; A. Redzik, *op. cit.*, s. 19; W. Wołodkiewicz, *W dwudziestolecie śmierci Edwarda Gintowta*, „Czasopismo Prawno-Historyczne” 1987, R. 39, z. 1, s. 161–169; *idem*, *Edward Józef Feliks Kazimierz Alfred Gintowt-Dziewiałtowski-Ubysz-Doorsprung*, [w:] *Profesorowie Wydziału Prawa i Administracji Uniwersytetu Warszawskiego 1808–2008...*, s. 195–198.

⁴³ J. Bardach, *Historia prawa na Uniwersytecie Warszawskim (1915–1989)*, [w:] *Nauka prawa na odrodzonym Uniwersytecie Warszawskim*, pod red. G. Bałtruszajtys, Warszawa 1991, s. 33.

⁴⁴ M. Zabłocka, *op. cit.*, s. 449–453.

⁴⁵ R. Taubenschlag, W. Kozubski, *Historia i instytucje rzymskiego prawa prywatnego*, Warszawa 1947.

⁴⁶ Taubenschlag jako kierownik Katedry Prawa Antycznego został odsunięty od zajęć ze studentami, prowadził jedynie wykłady zlecone z prawa rzymskiego, które były wykładami uzupełniającymi i zalecanymi w stosunku do obowiązkowych wykładów prof. Gintowta. Zob. *Uniwersytet Warszawski. Spis wykładów 1947/48*, s. 12; *Uniwersytet Warszawski. Spis wykładów 1948/49*, s. 12, 18. W 1952 roku Katedra ta została przeniesiona na Wydział Historyczny UW jako katedra badawcza, a w istocie rzeczy jako „ideologicznie podejrzana”. Zob. J. Bardach, *op. cit.*, s. 33.

UMCS jako przeciwwagi dla katolickiej, niepaństwowej uczelni, jaką był KUL. Kolejną państwową szkołą akademicką, posiadającą Wydział Prawno-Ekonomiczny, powołaną do życia w maju 1945 roku, był Uniwersytet Łódzki⁴⁷. Wydział ten został przekształcony w Wydział Prawa w październiku 1948 roku⁴⁸. Prawo rzymskie wykładał prodziekan wydziału, jeden z jego założycieli, Borys Łapicki⁴⁹. Stworzył on od podstaw Zakład Prawa Rzymskiego, zgromadził przedmiotową bibliotekę, wydał także podręcznik do prawa rzymskiego w roku 1948⁵⁰. Specyficzne podejście do nauczania zasad prawa rzymskiego jako przekazywania zasad moralnych sprawiło, że podręcznik ten spotkał się z krytyką w środowisku romanistycznym⁵¹.

Obok Łodzi, której znaczenie po wojnie szybko urosło do roli dużego ośrodka kulturalnego i akademickiego, swoją rangę w tych dziedzinach życia podnosił też Toruń. Zabiegi o utworzenie w tym mieście uniwersytetu przyniosły owoc w postaci dekretu KRN z sierpnia 1945 roku, powołującego do życia Uniwersytet Mikołaja Kopernika w Toruniu⁵², początkowo bez wydziału prawnego. Zapisy na Wydział Prawno-Ekonomiczny odbyły się 4 października 1945 roku⁵³, zaś for-

⁴⁷ Dekret Rządu Tymczasowego z dnia 24 maja 1945 roku o utworzeniu Uniwersytetu Łódzkiego (Dz.U. 1945, Nr 21, poz. 119). Na temat tworzenia Wydziału zob. J. Kodrębski, *Wydział Prawa i Administracji Uniwersytetu Łódzkiego w latach 1945–1995*, „Acta Universitatis Lodzianensis. Folia Iuridica” 1997, Vol. 64, s. 7–12. Uniwersytet powstał w oparciu o funkcjonujący tu przed wojną oddział Wolnej Wszechnicy Polskiej, która starała się uzyskać status uniwersytetu, ale wysiłki te zniweczyła wojna. WWP posiadała również własny wydział jurydyczny. Zob. B. Czech-Jeziarska, *op. cit.*, s. 15–18.

⁴⁸ Rozporządzenie Ministra Oświaty z dnia 21 października 1948 roku w sprawie przekształcenia Wydziału Prawno-Ekonomicznego Uniwersytetu Łódzkiego na Wydział Prawa (Dz.U. 1948, Nr 54, poz. 427). Rozporządzenie wchodziło w życie z mocą obowiązującą wsteczną – od 1 września 1948 roku.

⁴⁹ Borys Łapicki (1889–1974) – profesor prawa rzymskiego i cywilnego oraz prorektor w Wolnej Wszechnicy Polskiej w Warszawie od 1923 roku, od 1926 roku był jednocześnie wykładowcą i zastępcą profesora na UW. Po wojnie profesor Uniwersytetu Łódzkiego, w latach 1946–1947 dziekan wydziału, do 1961 roku do czasu przejścia na emeryturę kierownik Katedry Prawa Rzymskiego. Szerzej o tym naukowcu zob. M. Zabłocka, *Borys Łapicki*, [w:] *Profesorowie Wydziału...*, s. 162–163; J. Kodrębski, *Borys Łapicki (1889–1974)*, „Czasopismo Prawno-Historyczne” 1974, R. 26, z. 2, s. 287–288; *idem*, *Borys Łapicki (1889–1974)*, [w:] *Profesorowi Janowi...*, s. 93–115.

⁵⁰ B. Łapicki, *Prawo rzymskie*, Warszawa 1948.

⁵¹ Zob. R. Taubenschlag, (rec.) *B. Łapicki, Prawo rzymskie, Warszawa 1948*, „Czasopismo Prawno-Historyczne” 1949, t. 2, s. 483–491; odpowiedź Łapickiego: „Myśl Współczesna” 1949, nr 10, s. 113–125. Zob. także: J. Kodrębski, *Borys Łapicki (1889–1974)*, s. 107. Poglądy na temat roli prawa rzymskiego w kształceniu prawników Łapicki przedstawił również w artykule: *O humanistycznym wychowaniu prawnika*, „Państwo i Prawo” 1958, R. 3, z. 5–6, s. 90–97.

⁵² Dekret Krajowej Rady Narodowej z dnia 24 sierpnia 1945 roku o utworzeniu Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu (Dz.U. 1945, Nr 34, poz. 208).

⁵³ *Uniwersytet Mikołaja Kopernika Wydział Prawa i Administracji 1945–1953, 1958–1979*, oprac. J. Justyński, Toruń 1979, s. 3.

malnie Wydział utworzono 25 listopada⁵⁴. Jego pierwszym dziekanem został profesor prawa rzymskiego Michał Wyszyński⁵⁵, natomiast pierwszym kierownikiem i organizatorem Katedry Prawa Rzymskiego w latach 1945–1947 był profesor Witold Lis-Olszewski⁵⁶. W 1946 roku dołączył do niego jako drugi wykładowca prawa rzymskiego prof. Wyszyński, który po likwidacji Katedry Prawa Kościelnego prowadził te zajęcia aż do likwidacji Wydziału w 1953 roku⁵⁷. W roku akademickim 1945/46 ćwiczenia z prawa rzymskiego prowadziła mgr Eugenia Hryniewicz, a w latach 1946–1950 – mgr Eugenia Gumowska⁵⁸.

We Wrocławiu, w celu wykorzystania obiektów ponemieckich uczelni wyższych, próbowano realizować koncepcję wielkiej uczelni, obejmującej wydziały uniwersyteckie i politechniczne⁵⁹. Próba ta została częściowo zrealizowana poprzez powołanie do życia jednym dekretem Uniwersytetu i Politechniki we Wrocławiu⁶⁰, tworzących swoistą unię, wykorzystującą kadrę naukową przybyłą z Lwowa. Wydział Prawno-Administracyjny Uniwersytetu rozpoczął działalność dydaktyczną w grudniu 1945 roku, na Wydział Prawa został zaś przemianowany w 1950 roku⁶¹. Katedrę Prawa Rzymskiego organizował tam Waclaw Osuchow-

⁵⁴ Rozporządzenie Ministra Oświaty z dnia 5 listopada 1945 roku w sprawie utworzenia na Uniwersytecie Mikołaja Kopernika w Toruniu Wydziału Prawno-Ekonomicznego (Dz.Urz. Ministerstwa Oświaty, Nr 2, poz. 37).

⁵⁵ Michał Wyszyński (1890–1972) – teolog, kanonista i romanista, absolwent Uniwersytetu Jana Kazimierza we Lwowie, uczeń profesorów Oswalda Balzera i Władysława Abrahama. W latach 1946–1952 profesor UMK, dziekan Wydziału Prawno-Ekonomicznego (1945–1946), prodziekan Wydziału Prawa (1946–1953), kierownik Katedry Prawa Rzymskiego (1948–1953). Od 1953 roku profesor Uniwersytetu Wrocławskiego. Zob. H. Kupiszewski, *Michał Wyszyński (1890–1972)*, „Czasopismo Prawno-Historyczne” 1972, R. 25, z. 1, s. 245–247; *Pracownicy Nauki i Dydaktyki Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu 1945–1984. Materiały do biografii*, pod red. S. Kalebka, Toruń 1987, s. 219.

⁵⁶ Witold Lis-Olszewski (1878–1979) – absolwent Uniwersytetu w Wiedniu i Uniwersytetu Jana Kazimierza we Lwowie, uczeń profesora Kazimierza Twardowskiego, adwokat, w 1950 roku na skutek pomówień i fałszywych zeznań skazany wyrokiem Wojskowego Sądu Rejonowego w Warszawie na karę pięciu lat pozbawienia wolności za szpiegostwo gospodarcze. Zob. A. Bąkowski, *Adwokat Witold Lis-Olszewski i jego kat*, „Palestra” 2008, nr 3–4; A. Sokala, *Witold Lis-Olszewski i początki Katedry Prawa Rzymskiego UMK w Toruniu*, [w:] *Honeste Vivere. Księga pamiątkowa ku czci profesora Władysława Bojarskiego*, Toruń 2001, s. 231.

⁵⁷ Podobnie jak na KUL, decyzja ta polegała na stopniowym wstrzymywaniu zapisu studentów na pierwszy rok prawa od 1951 roku. Zob. *UMK. WPIA...*, s. 8, 12. Wznowienie działalności wydziału nastąpiło jednak wcześniej niż na KUL, bo w 1958 roku.

⁵⁸ E. Gumowska, *W Katedrze Prawa Rzymskiego (1946–1959) i w Studium Języków Obcych*, [w:] *Uniwersytet Mikołaja Kopernika we wspomnieniach pracowników UMK w Toruniu*, Toruń 1995, s. 74–83, 400; *UMK Skład i Spis 1945/46*, s. 28; *UMK Skład osobowy i Spis wykładów 1946/47*, s. 49; *UMK Skład i Spis 1948/49*, s. 59.

⁵⁹ S. Mauersberg, *op. cit.*, s. 428.

⁶⁰ Dekret z dnia 24 sierpnia 1945 roku o przekształceniu Uniwersytetu Wrocławskiego i Politechniki Wrocławskiej na polskie państwowe szkoły akademickie (Dz.U. 1945, Nr 34, poz. 207).

⁶¹ Dz.U. 1950, Nr 51, poz. 474. Zob. T. Bigo, *Wydział Prawa*, [w:] *Uniwersytet Wrocławski*

ski, łącząc to jednocześnie z pracą na UJ i KUL. Był jej kierownikiem od 1 września 1947 roku do 31 sierpnia 1949 roku, następnie związał się z Krakowem, zaś kierownictwo Katedry objął przybyły z Warszawy dr Jerzy Falenciak⁶².

Średnie szkoły prawnicze

System szkolenia kadr prawniczych na poziomie uniwersyteckim okazał się niewystarczający już w początkach Polski Ludowej. Powstały w Ministerstwie Sprawiedliwości Departament Szkolenia Zawodów Prawniczych i Popularyzacji Prawa miał w swych celach między innymi wykształcenie prawników „nowego typu”⁶³. Realizując to założenie, w styczniu 1946 roku wydano dekret o obejmowaniu stanowisk sędziowskich, prokuratorskich i notarialnych oraz do wpisywania na listę adwokatów⁶⁴. Dopuszczał on możliwość uzyskania wykształcenia prawniczego i objęcia jednego z wymienionych stanowisk pomimo nieukończenia wyższych studiów prawniczych, a jedynie szkoły prawniczej uznanej przez Ministerstwo Sprawiedliwości⁶⁵. Dekret bezzasadnie traktowano jako podstawę

w latach 1945–1955, t. 1, Wrocław 1959, s. 114–115.

⁶² Jerzy Falenciak (1910–1986) – kierownik Katedry Prawa Rzymskiego (od 1949 roku), potem Zakładu Prawa Rzymskiego (od 1969 roku), prodziekan Wydziału Prawa i Administracji (w latach 1952–1954) Uniwersytetu Wrocławskiego. Zob. E. Szymoszek, I. Żeber, *Jerzy Falenciak (1910–1986)*, „Czasopismo Prawno-Historyczne” 1986, R. 38, z. 2, s. 214–215; E. Szymoszek, *Jerzy Falenciak*, [w:] *Uczni wrocławscy*, pod red. J. Trzynadłowskiego, t. 2, Wrocław 1994, s. 97–99.

⁶³ Departament powstał na mocy zarządzenia Ministra Sprawiedliwości z dnia 31 października 1945 roku (Dz.Urz. Ministerstwa Sprawiedliwości z 6 marca 1946 roku, Nr 1). Zob. J. Jodłowski, *Akcja szkolenia kadr wymiaru sprawiedliwości*, „Demokratyczny Przegląd Prawniczy” 1946, nr 7, s. 28. Takim określeniem (sędziowie, prawnicy „nowego typu”) posługiwano się w wypowiedziach, zwłaszcza przedstawicieli PPR, dotyczących potrzeby zmiany w kształceniu kadr prawniczych. Zob. np. *Przemówienia na otwarciu Szkoły Prawniczej w Łodzi*, „Przegląd Prawniczy” 1946, nr 5–6, s. 54–59; H. Świątkowski, *Prawo polskie w służbie postępu społecznego*, „Demokratyczny Przegląd Prawniczy” 1946, nr 7, s. 3–5.

⁶⁴ Dz.U. 1946, Nr 4, poz. 33.

⁶⁵ „Osoby, które ze względu na kwalifikacje osobiste oraz działalność naukową, zawodową, społeczną lub polityczną i dostateczną znajomość prawa nabytą bądź przez pracę zawodową, bądź w uznanych przez Ministra Sprawiedliwości szkołach prawniczych, dają rękojmię należytego wykonywania obowiązków sędziowskich lub prokuratorskich, mogą być mianowane na stanowisko asesora sądowego, sędziego lub prokuratora po udzieleniu im zwolnienia od wymagań ukończenia uniwersyteckich studiów prawniczych z przepisanyymi w Polsce egzaminami, odbycia aplikacji sądowej i złożenia egzaminu sędziowskiego oraz przesłużenia określonej liczby lat na stanowiskach sędziowskich i prokuratorskich”. *Ibidem*, art. 1, ust. 1. Kolejny ustęp tego artykułu dopuszczał wymienione w poprzednim ustępie osoby, w przypadku zwolnienia ich tylko od wymagań ukończenia uniwersyteckich studiów prawniczych z przepisanyymi egzaminami i odbycia aplikacji sądowej, do egzaminu sędziowskiego. Analogicznie art. 2 dotyczył mianowania na stanowisko notariusza osób zatrudnionych co najmniej 10 lat w charakterze urzędnika w kancelarii hipotecznej lub notarialnej, posiadających odpowiednie kwalifikacje osobiste i dostateczną znajomość prawa.

prawną do tworzenia takich właśnie szkół przez Ministerstwo Sprawiedliwości⁶⁶, które zaczęły powstawać „w wyniku zapotrzebowania społecznego”⁶⁷ na kadry prawnicze posiadające nie tylko wykształcenie na wyższym poziomie, ale przede wszystkim wyposażone w „instynkt klasowy”⁶⁸. Wśród tych szkół, mających za zadanie „demokratyzować” środowisko prawnicze, jako pierwsza powstała szkoła w Łodzi, a następnie we Wrocławiu, Gdańsku, Toruniu, Szczecinie i Zabrzu⁶⁹. Otwarciom szkół towarzyszyły huczne uroczystości, przemówienia oficjeli oraz akcje propagandowe⁷⁰. Kandydaci na prawników nie musieli legitymować się kwalifikacjami w zakresie wykształcenia, wystarczyło mieć ukończone 24 lata i odpowiednią „rekomendację pod względem społeczno-politycznym”⁷¹. Szkoły miały wykształcić prawników w czasie od sześciu do 15 miesięcy, w programie kursów wśród licznych przedmiotów podzielonych na trzy grupy próżno by szukać prawa rzymskiego, można natomiast z łatwością odnaleźć szkolenie polityczne, na które, zgodnie z postulatami, należało przeznaczyć największą liczbę godzin⁷². Absolwenci szkół prawniczych od roku akademickiego 1949/50 byli przyjmowani bez egzaminów wstępnych na I rok uniwersyteckich studiów prawniczych⁷³, same szkoły zaś kolejno były zamykane, po dostarczeniu odpowiedniej liczby absolwentów, czyli „zdemokratyzowanych” kadr sędziowskich i prokuratorskich, będących owocem „sukcesu Demokracji Ludowej na drodze zwycięskiego marszu ku Socjalizmowi”⁷⁴.

Centralna i Wyższa Szkoła Prawnicza im. Teodora Duracza

Kształcenie prawników w średnich szkołach prawniczych wkrótce uzupełniono o szkołę, która miała charakter szkoły quasi-wyższej – była to stworzona w 1948

⁶⁶ Zob. Z. Ziemia, *Przygotowanie i rozwój kadr sędziowskich w Polsce*, [w:] *XXV lat wymiaru sprawiedliwości w PRL*, Warszawa 1969, s. 144. Szerszą analizę tego zagadnienia przedstawia M. Zaborski, *Szkolenie „sędziów nowego typu” w Polsce Ludowej*, cz. 1: *Średnie szkoły prawnicze*, „Palestra” 1998, nr 1–2, s. 79–83.

⁶⁷ „[...] wymiar sprawiedliwości Polski Ludowej nie mógł bowiem oprzeć się wyłącznie na przedwojennych kadrach sędziów i prokuratorów, którzy dzięki ciężącemu na ich umysłowości balastowi ideologii burżuazyjnej, z trudem tylko przystosowywali się do nowych stosunków i nie podążali za biegiem wypadków [...]”. E. Merc, *Szkoły prawnicze*, „Demokratyczny Przegląd Prawniczy” 1949, nr 3, s. 7.

⁶⁸ *Ibidem*.

⁶⁹ M. Zaborski, *op. cit.*, s. 84–88.

⁷⁰ Zob. np. *Przemówienia na otwarciu Szkoły Prawniczej w Łodzi*, s. 54–59.

⁷¹ M. Zaborski, *op. cit.*, s. 84.

⁷² *Ibidem*, s. 87.

⁷³ Rozporządzenie Ministra Oświaty z 28 kwietnia 1950 roku w sprawie przyjmowania absolwentów szkół prawniczych Ministerstwa Sprawiedliwości na wydziały prawne szkół wyższych (Dz.U. 1950, Nr 22, poz. 195).

⁷⁴ E. Merc, *op. cit.*, s. 8.

roku Centralna Szkoła Prawnicza im. Teodora Duracza⁷⁵. Miała ona również za zadanie wyszkolenie „dla wymiaru sprawiedliwości nowych kadr o postawie zdecydowanie demokratycznej”⁷⁶. Do szkoły przyjmowano kandydatów w wieku 21–40 lat, z wykształceniem licealnym, aczkolwiek można było odstąpić od tego wymogu w stosunku do wyróżniających się absolwentów średnich szkół prawniczych, a także innych osób, które swoją pracą zawodową i społeczno-polityczną wykazały przygotowanie do rozpoczęcia nauki w tego typu szkole. Osoby te powinny otrzymać skierowanie odpowiedniej organizacji, dającej gwarancję właściwej formacji światopoglądowej kandydata⁷⁷. Założeniem twórców szkoły było wykształcenie słuchaczy w ciągu dwóch lat, podczas których podstawą nauczania był program uniwersyteckich studiów prawniczych, z pominięciem niektórych przedmiotów historycznych na rzecz problematyki społeczno-politycznej i praktycznego przygotowania do zawodu. W programie szkoły na drugim roku, wśród przedmiotów takich, jak historia prawa, prawo administracyjne, prawo skarbowe, prawo gospodarcze, prawo i ustrój ZSRR, medycyna sądowa czy kryminalistyka, znalazło się także miejsce dla prawa rzymskiego⁷⁸. Wykładowcy zostali starannie dobrani tak, aby odpowiadali wymogom „postępowej nauki współczesnej”, aby wszystkie przedmioty były wykładane zgodnie z założeniami marksizmu-leninizmu⁷⁹.

Na bazie Centralnej Szkoły Prawniczej im. Teodora Duracza w roku 1950 utworzono Wyższą Szkołę Prawniczą tego samego imienia⁸⁰, która miała być „państwową szkołą zawodową”. Jej powstanie związane było z krytyką uniwersyteckiego nauczania prawa, które przeprowadzono na plenum KC PZPR w kwietniu 1949 roku, podczas którego domagano się „zmiany oblicza profesury”,

⁷⁵ M. Zaborski, *Szkolenie „sędziów nowego typu” w Polsce Ludowej*, cz. 2: *Centralna Szkoła Prawnicza im. Teodora Duracza, Wyższa Szkoła Prawnicza im. Teodora Duracza*, „Palestra” 1998, nr 3–4, s. 105–108. Autor analizuje brak podstawy prawnej do powołania szkoły, podobnie jak w przypadku średnich szkół prawniczych. Szkoła powstała na mocy Zarządzenia Ministra Sprawiedliwości z dnia 14 maja 1948 roku o otwarciu Centralnej szkoły Prawniczej im. Teodora Duracza w Warszawie (Dz.Urz. Ministerstwa Sprawiedliwości 1948, Nr 7, brak numeru pozycji).

⁷⁶ *Konferencja w sprawie wyższej szkoły prawniczej*, „Demokratyczny Przegląd Prawniczy” 1948, nr 2, s. 59.

⁷⁷ § 15 i 17 Zarządzenia.

⁷⁸ I. Andrejew, *Centralna Szkoła Prawnicza im. T. Duracza*, „Demokratyczny Przegląd Prawniczy” 1949, nr 3, s. 10. W ciągu dwóch lat nauki, jak podaje pierwszy dyrektor szkoły Igor Andrejew, słuchacze mieli do 3200 godzin wykładów i ćwiczeń, czyli o 20% więcej niż studenci uniwersytetów w ciągu czteroletnich studiów.

⁷⁹ Autorce niniejszego artykułu nie udało się jeszcze ustalić, czy rzeczywiście prawo rzymskie było w „Duraczówce” wykładane, a jeśli tak, to przez kogo i w jaki sposób realizowano przy tym założenia marksizmu-leninizmu (*sic!*). Zagadnienie to wymaga pogłębionych badań.

⁸⁰ Zarządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 19 czerwca 1950 roku w sprawie zwinienia Centralnej Szkoły Prawniczej im. Teodora Duracza w Warszawie (Dz.Urz. Ministerstwa Sprawiedliwości 1950, Nr 4, poz. 13); Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 1 kwietnia 1950 roku w sprawie utworzenia Wyższej Szkoły Prawniczej im. Teodora Duracza (Dz.U. 1950, Nr 13, poz. 126).

kształcenia „nowych, naszych kadr”, ideowego przekształcenia przedwojennych kadr naukowych i tłumaczenia „doskonałych podręczników radzieckich”⁸¹. Studia w Wyższej Szkole Prawniczej, zrównane ze studiami uniwersyteckimi I stopnia wprowadzonymi w roku akademickim 1949/50⁸², trwały dwa lata w systemie dziennym, a cztery lata w systemie zaocznym, program zaś był zbliżony do programu Centralnej Szkoły Wyższej. Wśród katedr nie było katedry prawa rzymskiego, za to jako dwie pierwsze figurowały katedry materializmu dialektycznego i historycznego oraz ekonomii politycznej⁸³. Szkoła istniała formalnie do 1953 roku, a liczba jej absolwentów, z których ostatni opuścili jej mury w 1954 roku, zbliżała się do pół tysiąca⁸⁴. Zadania postawione przed średnimi szkołami prawniczymi oraz Centralną i Wyższą Szkołą Prawniczą w postaci uzupełnienia braków kadrowych i zapewnienia wymiarowi sprawiedliwości nowych sił, będących efektem „demokratyzacji” i „wyrobienia politycznego”, zostały w latach 50. spełnione. Utrzymywanie ich zatem nie było już celowe, tym bardziej, że przeprowadzono w tym czasie reformę uniwersyteckich studiów prawniczych, mającą na celu dostosowanie ich do wymogów ideologicznych nowego ustroju.

PIERWSZE POWOJENNE REFORMY STUDIÓW PRAWNICZYCH

Początkowo uniwersytety posiadające wydziały jurystyczne kształciły prawników według programów studiów czteroletnich, nawiązujących do lat przedwojennych. Prawo rzymskie wykładano zatem zasadniczo na pierwszym roku studiów prawniczych⁸⁵. Przykładowo na Uniwersytecie Jagiellońskim przewidziano na ten przedmiot 150 godzin w ciągu trzech semestrów, studenci mogli wybrać także ćwiczenia z prawa rzymskiego w wymiarze 30 godzin⁸⁶. Na Uniwersytecie im. Mikołaja Kopernika w Toruniu wykład z prawa rzymskiego był prowadzony przez 120 godzin, zaś na ćwiczenia z tego przedmiotu przeznaczono 60 godzin⁸⁷.

⁸¹ M. Kallas, A. Lityński, *op. cit.*, s. 223.

⁸² Rozporządzenie Ministra Oświaty z 23 grudnia 1949 roku w sprawie organizacji i planu studiów na wydziałach prawa w państwowych szkołach akademickich (Dz.U. 1950, Nr 6, poz. 58); Rozporządzenie Rady Ministrów z 9 lipca 1952 roku w sprawie poddania Wyższej Szkole Prawniczej im. T. Duracza na lata 1951/52 i 1952/53 działaniu ustawy o szkolnictwie i pracownikach nauki (Dz.U. 1952, Nr 34, poz. 236).

⁸³ Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z 14 lipca 1950 roku w sprawie utworzenia katedr w Wyższej Szkole Prawniczej im. Teodora Duracza w Warszawie (Dz.U. 1950, Nr 30, poz. 277).

⁸⁴ Ukończyło ją 421 osób, po likwidacji została przekształcona w Ośrodek Doskonalenia Kadr Sędziowskich i Prokuratorskich im. Teodora Duracza, podległy Ministerstwu Sprawiedliwości. Zob. M. Kallas, A. Lityński, *op. cit.*, s. 224. Studentów zaocznych przejął częściowo Uniwersytet Warszawski. Zob. M. Zaborski, *Szkolenie „sędziów nowego typu”*, cz. 2, s. 108.

⁸⁵ Szerzej zob. B. Czech-Jeziarska, *op. cit.*, s. 87–158, tam również dalsza literatura.

⁸⁶ *UJ, Spis 1945/46*, s. 11.

⁸⁷ *UMK, Skład i spis 1945/46*, s. 28.

Już w pierwszym powojennym akademickim roku wdrażano postanowienia Rozporządzenia Ministra Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego z sierpnia 1939 roku, które nie zdążyło zostać opublikowane i wejść w życie ze względu na wybuch wojny. Publikacja nastąpiła dopiero w 1945 roku⁸⁸, jednak zawarte w rozporządzeniu zmiany uznano za połowiczne i niewystarczające⁸⁹. Potrzebna była znacznie dalej idąca reforma, zaś jej kierunki było obszernie analizowane w środowiskach akademickich, prawniczych i ministerialnych i dyskutowane na łamach czasopism⁹⁰. Lata 1944–1949 należy uznać za pierwszy w Polsce powojennej etap sporu o kształt uniwersyteckich programów studiów prawniczych, a w nich prawa rzymskiego⁹¹. Tłem tego sporu była planowana ogólnopolska reforma szkolnictwa wyższego w celu jego „usprawnienia” i „dostosowania” do zmian ustrojowych⁹².

W 1946 roku w Ministerstwie Sprawiedliwości opracowano projekt reformy studiów prawniczych, uznający dogmatyczny wykład prawa rzymskiego „za wysoce szkodliwy, gdyż zaraża on psychikę młodego prawnika formułami myślenia magicznego z równoczesnym zatraceniem zrozumienia prawa jako jednej z nauk społecznych”⁹³. W związku z powyższym w ramach studium ogólnego nie przewidziano prawa rzymskiego, ale powszechną historię państwa i prawa, a prawo rzymskie miało zostać przeniesione na pierwszy semestr studium specjalnego cywilistycznego jako „przedmiot o dużym znaczeniu dla cywilistów, zbędny jednak

⁸⁸ Dz.Urz. Ministerstwa Oświaty z dnia 31 grudnia 1945 roku, Nr 8, poz. 333.

⁸⁹ Wprowadzono na każdym roku obowiązkowe ćwiczenia z dwóch przedmiotów, jednego z grupy obowiązkowych, drugiego wybranego dowolnie, dokonano także pewnych przesunięć w programie studiów. Co do prawa rzymskiego, rozporządzenie nie przewidywało zmian. Na temat wprowadzania w życie przedwojennych przepisów zob. M. Siewierski, *O reformę programu akademickich studiów prawnych i ekonomicznych*, „Państwo i Prawo” 1946, z. 2, s. 66–67.

⁹⁰ Zob. np. *Sprawozdanie z konferencji w sprawie reformy studiów prawniczych odbytej 16–17 V 1946 w Ministerstwie Sprawiedliwości w Warszawie*, „Demokratyczny Przegląd Prawniczy” 1946, nr 9–10, s. 34–45; S. Ehrlich, *Reforma studiów prawniczych zrywa z „izolacjonizmem” i zamilowaniem do dogmatyki*, „Głos Ludu”, 23 X 1946, nr 291, s. 3; *idem*, *Reforma studiów prawniczych*, „Kuźnica”, 4 II 1947, nr 5, s. 4; S. Gawrońska-Wasilkowska, *Reforma uniwersyteckich studiów prawniczych*, „Demokratyczny Przegląd Prawniczy” 1946, nr 3–4, s. 50; J. Wasilkowski, *Reforma studiów prawniczych*, „Mysł Współczesna” 1949, nr 6–7, s. 314–332.

⁹¹ W. Wołodkiewicz, *Nauczanie prawa w II Rzeczypospolitej*, „Życie Szkoły Wyższej” 1973, nr 6, s. 120. Należy w tym miejscu przypomnieć, że w okresie międzywojennym toczyła się również żywa dyskusja o kształt uniwersyteckich studiów prawniczych i zadań stawianych przed absolwentami. Zob. m.in. *ibidem*, s. 105–113; M. Pyter, *Miejsce dyscyplin historycznoprawnych w wykształceniu jurydycznym w okresie międzywojennym*, „Roczniki Nauk Prawnych” 2004, R. 14, s. 12–47; *eadem*, *Dyscypliny historycznoprawne w programie studiów jurydycznych w okresie II RP*, [w:] *Nauki historycznoprawne w polskich uniwersytetach II Rzeczypospolitej*, pod red. M. Pyter, Lublin 2008, s. 15–34; B. Czech-Jeziarska, *op. cit.*, s. 60–86 (z dalszą, obszerną literaturą).

⁹² Obszernie na ten temat zob. P. Hübner, *op. cit.*, s. 194–255.

⁹³ Cyt. za: W. Wołodkiewicz, *Rzymskie korzenie współczesnego prawa cywilnego*, Warszawa 1978, s. 40; *idem*, *Europa i prawo rzymskie...*, s. 83.

dla innych specjalności”⁹⁴. Projekt, służący dopasowaniu kształcenia prawników do potrzeb wymiaru sprawiedliwości i życia państwowego, miał wejść w życie w roku akademickim 1946/47. Rozesłano go do zaopiniowania uniwersyteckim radom wydziałów prawa, które ustosunkowały się do niego zdecydowanie negatywnie, między innymi krytykując ograniczenie kształcenia w zakresie prawa rzymskiego i jego umiejscowienie w programie studiów. Skutkiem tej jednolitej opinii projekt nie wszedł w życie. W 1946 roku wydano jednak rozporządzenie, które w pewnym zakresie wprowadzało nowe przedmioty na studiach prawniczych⁹⁵. Prawo rzymskie mocą tego rozporządzenia utrzymało rangę samodzielnej dyscypliny prawniczej, wbrew wcześniejszym zamierzeniom Ministerstwa Sprawiedliwości⁹⁶. Wymiar godzinowy wykładu ustalono na 120 godzin na pierwszym roku, a egzamin zdawano w formie egzaminu grupowego wraz z innymi przedmiotami tej grupy⁹⁷. Ta pozycja prawa rzymskiego na studiach prawniczych utrzymała się do roku akademickiego 1949/50. Wcześniej, bo już w 1947 roku, ukazał się dekret odbierający dużą część autonomii uniwersytetom⁹⁸. Rok 1949/50 przyniósł natomiast rewolucyjne zmiany dla uniwersyteckich wydziałów prawniczych, które oceniono w środowisku prawniczym później jako rzutujące negatywnie na przyszłych jurystów, kończących studia według nowego programu⁹⁹. Rozporządzenie w miejsce czteroletnich studiów wprowadzało od roku akademickiego 1949/50 studia dwustopniowe – trzyletnie studia pierwszego stopnia o charakterze zawodowym, które mogły być uzupełnione o studia magisterskie, dające absolwentowi stopień, nie zaś tytuł naukowy, magistra¹⁰⁰. Ten rok był tak-

⁹⁴ J. Jodłowski, *op. cit.*, s. 30. Pierwsze trzy lata miały charakter studium ogólnego, ostatni rok miał być rokiem specjalizacyjnym. Oprócz cywilnej, przewidziano specjalizację karną, administracyjną i ekonomiczno-skarbową. Ponadto wprowadzono wiele przedmiotów szczegółowych. Obszernie na temat projektu zob. W. Wołodkiewicz, *Rzymskie korzenie...*, s. 40–42; *idem*, *Europa i prawo rzymskie...*, s. 81–85. Podobny kształt studiów prawniczych, jednakże kształcących jeszcze bardziej „praktycznie” i ograniczających do minimum przedmioty historyczne, proponował M. Siewierski (*op. cit.*, s. 66–77).

⁹⁵ Rozporządzenie Ministra Oświaty z dnia 31 października 1946 roku w sprawie organizacji studiów prawnych w szkołach akademickich (Dz.Urz. Ministerstwa Oświaty, Nr 11, poz. 318). Rozporządzenie wydano na podstawie Ustawy z dnia 15 marca 1933 roku o szkołach akademickich (Dz.U. 1933, Nr 29, poz. 247).

⁹⁶ Ministrem Oświaty z ramienia PSL był wówczas Czesław Wycech, kierujący tym resortem z ramienia PSL. Zob. *Pogrzeb Czesława Wycecha*, „Trybuna Ludu”, 31 V 1977, s. 1, 8.

⁹⁷ Powszechną historią ustrojów państwowych i prawa, historią ustroju Polski i prawa polskiego, ekonomią i logiką.

⁹⁸ Dekret z dnia 28 października 1947 roku o organizacji nauki i szkolnictwa wyższego (Dz.U. 1947, Nr 66, poz. 415). Dekret podpisał Bolesław Bierut, zaś Ministrem Oświaty w rządzie Edwarda Osóbki-Morawskiego był wtedy Stanisław Skrzyszewski, członek KC PPR, przejąwszy tekę od Czesława Wycecha. Zob. P. Hübner, *op. cit.*, s. 234–255; Z. Rykowski, W. Władyka, *Kalendarium polskie 1944–1984*, Warszawa 1987, s. 23.

⁹⁹ W. Rozwadowski, *Reformy studiów prawniczych*, „Edukacja Prawnicza” 1994, nr 1, s. 2.

¹⁰⁰ Rozporządzenie Ministra Oświaty z dnia 23 grudnia 1949 roku w sprawie organizacji i planu

że rewolucyjny dla roli prawa rzymskiego w kształceniu prawników. Zmieniono kolejność przedmiotów w programie studiów, skutkiem czego prawo rzymskie znalazło się na trzecim roku studiów, a na wykłady z tego przedmiotu przeznaczono jedynie 75 godzin¹⁰¹. Taka konstrukcja studiów prawniczych spowodowała, że prawo rzymskie w roku akademickim 1949/50 i następnym zasadniczo nie było wykładane, powróciło dopiero w roku 1951/52. Jediną uczelnią, na której wykładano wówczas prawo rzymskie (na prawie kanonicznym), był Katolicki Uniwersytet Lubelski¹⁰².

PODSUMOWANIE

Rozpoczęte w 1949 roku pasmo reform studiów prawniczych kontynuowano w dalszych latach, realizując przy tym zasadniczo cel praktyczny – wykształcenie prawników do pracy na rzecz nowego porządku państwowego, gdzie ideologia miała prymat przed gruntowną wiedzą prawniczą. Oznaczało to ograniczanie roli przedmiotów historycznych, w tym prawa rzymskiego, na rzecz dziedzin specjalistycznych i ideologicznych. Doszło nawet do okresowej likwidacji prawa rzymskiego jako samodzielnego przedmiotu podstawowego. Ta tematyka wykracza jednak poza obręb niniejszej pracy i będzie przedmiotem dalszych dociekań autorki. Szczególnie interesującym i wartym pogłębionych badań zagadnieniem jest wpływ ideologii rozwijającej się w Polsce Ludowej na rolę prawa rzymskiego w edukacji prawniczej, zakres i sposób nauczania prawa rzymskiego, w tym treści podręczników do nauki tego przedmiotu, a także na możliwości badawcze i kierunki rozwojowe polskiej romanistyki.

SUMMARY

The article is an attempt to establish the role and the meaning of Roman law in Poland in the period of 1944–1949. Polish state was regarded as a satellite state of the Soviet Union. The Polish Workers' Party was dependent on the communists and it had a "leading role" in the country. The socialist ideology also played the decisive part in an educational system. Socialists were in principle against the study of Roman law and tried to limit its role in educating socialist lawyers – "lawyers of the new type". They tried to conduct the reform of law studies and partly they made a success of it. "Secondary law schools" was created in this period but there was no Roman law in their school curricula. The Roman law played the major part in university educational system but, as a result of more late reforms, it was eliminated as an autonomous discipline in university education. The period of 1944–1949 was beginning of reforms which they took to it.

studiów na wydziałach prawa w państwowych szkołach akademickich (Dz.U. 1950, Nr 6, poz. 58).

¹⁰¹ § 3 ustalający plan studiów na pierwszym roku przewidywał natomiast prawo cywilne i materializm dialektyczny i historyczny czy zagadnienia Polski współczesnej.

¹⁰² Zob. A. Dębiński, *Prawo rzymskie...*, s. 238.